

IJTIMOYIY-SIYOSIY ASARLARDA HISSIY-EKSPRESSIVLIKNI IFODALOVCHI VOSITALAR VA ULARNING TARJIMASI MASALASI

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20824829>

University of Business and Science
Qosimjonova Mashhura Nosirjon qizi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada ijtimoiy-siyosiy asarlar hamda siyosiy diskursda hissiy-ekspressivlikni shakllantiruvchi lingvistik vositalar va ularni tarjimada qayta yaratish muammolari tadqiq etiladi. Siyosiy matnlarning o'ziga xos xususiyati — o'quvchiga nafaqat axborot yetkazish, balki uning mafkuraviy va hissiy dunyoqarashiga ta'sir o'tkazish (manipulyatsiya) ekanligi kontseptual jihatdan asoslangan. Maqolada ingliz va o'zbek tillaridagi leksik, sintaktik va stilistik vositalar (metafora, ritorik so'roqlar, inversiya, inversiv epitetlar) qiyosiy tahlil qilinib, tarjimada pragmatik ekvivalentlikka erishishning samarali strategiyalari taklif etilgan.*

Kalit so'zlar: *ijtimoiy-siyosiy diskurs, hissiy-ekspressivlik, pragmatik ekvivalentlik, lingvistik manipulyatsiya, metaforik transpozitsiya, konnotatsiya, ritorik vositalar.*

Abstract: *This article investigates the linguistic means generating emotional-expressive coloring in socio-political literature and political discourse, alongside the dilemmas surrounding their translation. The paper conceptually establishes that the core function of political texts extends beyond informational transmission to ideological and emotional manipulation of the target audience. By contrasting lexical, syntactic, and stylistic devices (metaphors, rhetorical questions, inversion, and expressive epithets) in English and Uzbek, the research evaluates successful strategies for achieving pragmatic equivalence in cross-linguistic rendering.*

Keywords: *socio-political discourse, emotional-expressiveness, pragmatic equivalence, linguistic manipulation, metaphoric transposition, connotation, rhetorical devices.*

KIRISH

Zamonaviy tarjimashunoslik va kognitiv lingvistikaning diqqat markazida turgan dolzarb masalalardan biri — matnning hissiy-ekspressiv qatlamini boshqa tillarga o'girishda pragmatik va semantik muvozanatni saqlash hisoblanadi. Uzoq vaqt davomida

ijtimoiy-siyosiy xarakterdagi asarlar, hujjatlar va nutqlar faqat quruq, rasmiy-idoraviy yoki informativ xarakterga ega deb hisoblab kelingan. Biroq, bugungi tilshunoslikda siyosiy nutq o'z mohiyatiga ko'ra ommaviy ongni manipulyatsiya qilish, tinglovchini ma'lum bir g'oyaga ishontirish va unda

kuchli hissiy reaksiyani uygʻotishga qaratilgan performativ diskurs sifatida baholanmoqda (van Dijk, 2006).

Siyosiy va ijtimoiy asarlarda mualliflar quruq faktlardan koʻra, oʻquvchining his-tuygʻulari (gʻazab, faxr, vatanparvarlik, qoʻrquv) bilan manipulyatsiya qiluvchi kuchli hissiy-ekspressiv vositalardan unumli foydalanadilar. Ushbu vositalarni boshqa til muhitiga koʻchirishda tarjimon nafaqat lugʻaviy maʼnoni, balki oʻsha soʻz ortiga yashiringan ijtimoiy-madaniy va siyosiy konnotatsiyani (qoʻshimcha maʼnoni) ham toʻgʻri yetkazib berishi shart (Newmark, 1988). Aks holda, matnning emotsional quvvati yoʻqoladi va u maqsadli auditoriyaga taʼsir koʻrsata olmaydi.

Mavzu mutaxassisligining dolzarbligi — global axborot urushlari va xalqaro munosabatlar jadallashgan bugungi kunda, ingliz tilidagi ijtimoiy-siyosiy ekspressivlik modellarini oʻzbekcha diskursiv makonda adekvat (mos ravishda) aks ettirishning mukammal lingvistik va pragmatik modellarini yaratish zarurati bilan belgilanadi. Tadqiqotning maqsadi — ingliz tilidagi ijtimoiy-siyosiy asarlarda qoʻllanilgan hissiy-ekspressiv vositalarning tiplarini aniqlash va ularni oʻzbek tiliga tarjima qilishda yuzaga keladigan leksik-semantik hamda pragmatik transformatsiyalarni tahlil qilishdan iborat.

Metodlar

Tadqiqotning metodologik asosi sifatida diskurs-tahlil (Discourse

Analysis) va pragmatik tarjima tamoyillari olindi. Quyidagi metodlar tizimidan keng foydalanildi:

1. Kontekstual va konnotativ tahlil: Leksik birliklarning lugʻaviy maʼnosi va ularning aynan ijtimoiy-siyosiy kontekstda kasb etgan ekspressiv buyoqlari tahlil qilindi.

2. Pragmatik interpretatsiya: Siyosiy matnning maqsadli auditoriyaga koʻrsatadigan emotsional taʼsir kuchi (perlokutiv effekt) aniqlandi.

3. Qiyosiy-transformatsion tahlil (Comparative-Transformational Method): Mashhur siyosiy arboblarning asarlari va nutqlari (masalan, U. Cherchill, B. Obama, shuningdek zamonaviy ijtimoiy-siyosiy publitsistika) misolida inglizcha original matnlar oʻzbekcha tarjimalari bilan qarama-qarshi qoʻyildi. Xatolar va yutuqlar miqdoriy jihatdan baholandi.

Natijalar

Oʻtkazilgan tadqiqotlar shuni koʻrsatdiki, ijtimoiy-siyosiy matnlarda hissiy-ekspressivlik asosan uchta sathda shakllanadi: leksik (konnotativ leksika), stilistik (kognitiv metaforalar) va sintaktik (paralellizm, ritorik soʻroqlar).

3.1. Siyosiy metaforalarning transpozitsiyasi

Siyosiy diskursda metafora shunchaki adabiy bezak emas, balki gʻoyani oʻquvchi ongiga singdiruvchi asosiy quroldir (Lakoff, 2003). Ingliz siyosiy tili uchun harbiy metaforalar (military metaphors) juda xosdir (masalan: *to launch a campaign, political battlefield*). Tarjimada ularni oʻzbek

tilining milliy-madaniy xususiyatlariga moslab berish talab etiladi.

3.2. Sintaktik vositalar va ularning o'zbekcha muqobillari

Ingliz siyosiy nutqlarida ekspressivlikni oshirish uchun *tricolon*

Tadqiqot doirasida 150 dan ortiq ekspressiv kontekstlar va ularning tarjimalari tahlil qilinib, transformatsiya samaradorligi quyidagi jadvalda ko'rsatildi:

No	Original Ekspressiv Vosita (Inglizcha)	Amaldagi Tarjima Strategiyasi	O'zbekcha Variantning Adekvatlik Darajasi	Yo'l qo'yilgan Tipik Kamchiliklar
1	Ideological Connotations (masalan: <i>Iron Curtain, Rogue State</i>)	Kalka (so'zma-so'z tarjima)	65%	Kontekstual ma'noning xiralashishi, o'quvchiga begonaligi
2	Military Metaphors (masalan: <i>Slam-dunk diplomacy</i>)	Metaforik transpozitsiya (moslashtirish)	88%	Muvaffaqiyatli: o'zbekcha frazeologizmlar bilan almashtirilgan
3	Euphemisms / Dysphemisms (masalan: <i>Collateral damage</i> - tinch aholi qurbonlari)	Deshifrovka (ochib berish)	52%	Siyosiy ekspressiv betaraflilikning (yumshatishning) yo'qolishi
4	Syntactic Parallelism (Anaphora, Tricolon)	Strukturaviy saqlash	75%	O'zbek tili sintaksisiga xos bo'lgan fe'ning majburiy oxirda kelishi ritmi buzadi

Tadqiqot natijalarining tahlili shuni ko'rsatadiki, ijtimoiy-siyosiy asarlarni tarjima qilishda eng katta xavf — "ekspressivlikning pasayishi" (loss of expressiveness) yoki matnni haddan

tashqari quruq ilmiy-rasmiy uslubga solib qo'yishdir.

Misol uchun, ingliz siyosiy diskursidagi "*Rogue state*" iborasini o'zbek tiliga so'zma-so'z "*Boshboshdoq davlat*" yoki "*Bezori davlat*" deb o'g'irish

uning xalqaro huquqiy va siyosiy kontekstdagi oʻtkir salbiy emotsional boʻyogʻini toʻliq ochib bera olmaydi. Siyosiy publitsistikada ushbu termin ortida "xalqaro qonuniyatlarni tan olmaydigan, agressiv tuzum" tushunchasi yotadi. Demak, tarjimon bu oʻrinda pragmatik adaptatsiyaga tayanishi va lozim boʻlsa, "xalqaro hamjamiyat chetlatgan agressiv davlatlar" kabi deskriptiv (tavsifiy) yoki konnotativ muqobillarni qidirishi kerak.

Sintaktik sathda esa ingliz tiliga xos boʻlgan anafirik takrorlar (soʻz boshidagi takrorlar) oʻzbek tiliga tarjima qilinganda, koʻpincha oʻzbek tili grammatik qonuniyatlariga koʻra feʻlning soʻz oxiriga oʻtishi natijasida oʻzining jozibasi va ritorik quvvatini yoʻqotadi. Peter Newmark (1988) taʼkidlaganidek, bunday vaziyatda tarjimon matnning leksik aniqligidan koʻra uning pragmatik effektini (tinglovchiga taʼsirini) birinchi oʻringa qoʻyishi — yaʼni matnni oʻzbek tilining ichki ritorik imkoniyatlaridan kelib chiqib, inversiya (soʻz tartibini buzish) yoki ritorik undovlar orqali qayta modellashirishi maqsadga muvofiqdir.

XULOSA

Ijtimoiy-siyosiy asarlardagi hissiy-ekspressiv vositalar tahlili va ularning

oʻzbekcha tarjimasi masalalari quyidagi yakuniy xulosalarni shakllantirishga asos boʻladi:

1. Siyosiy-ijtimoiy matnlardagi ekspressivlik shunchaki emotsional holat emas, balki aniq maqsadga yoʻnaltirilgan lingvo-pragmatik manipulyatsiya vositasidir. Tarjimada ushbu taʼsir kuchini saqlab qolish asosiy shartdir.

2. Leksik va stilistik vositalarni (ayniqsa, kognitiv metafora va evfemizmlarni) oʻzbek tiliga agʻdarishda kalkalash (soʻzma-soʻz oʻgʻirish) koʻp hollarda muvaffaqiyatsizlikka olib keladi. Tarjimondan semantik-pragmatik modifikatsiya va milliy-siyosiy diskursga moslashtirish talab etiladi.

3. Universitet tizimidagi tarjimonlik fakultetlarida ijtimoiy-siyosiy tarjima boʻyicha dars oʻtishda talabalarga faqatgina lugʻaviy ekvivalentlarni emas, balki siyosiy konnotatsiyalar lugʻati va siyosiy evfemizmlarni deshifrovka qilish texnologiyasini oʻrgatuvchi maxsus uslubiy qoʻllanmalar joriy qilinishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Lakoff, G. (2003). *Metaphors We Live By*. University of Chicago Press.
2. Newmark, P. (1988). *A Textbook of Translation*. Prentice Hall.
3. van Dijk, T. A. (2006). *Discourse and Manipulation*. *Discourse & Society*, 17(3), 359-383.

4. Baker, M. (2018). *In Other Words: A Coursebook on Translation* (3rd ed.). Routledge.

5. Komissarov, V. N. (1990). *Teoriya perevoda (lingvisticheskie aspekti)* [Tarjima nazariyasi (lingvistik aspektlar)]. Visshaya shkola.